

Pólchłópek, Wojciech

"Działalność naukowo-oświatowa polskich jeńców wojennych w niemieckich i radzieckich obozach podczas II wojny światowej", Violetta Rezler-Wasielewska, Opole 2001 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 34/2, 208-210

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Od razu też rozwiął te wątpliwości, stwierdzając że to właśnie ogromne w ostatecznym rozrachunku starty osobowe pracowników naukowych czynią ich zbiorowością zasługującą na odrębne potraktowanie. Należy też z tym absolutnie się zgodzić.

Pod względem edytorskim książka wykonana jest bez zarzutu: prosty i czytelny język, niemalże całkowity brak literówek, interesująca okładka, twarda oprawa, dobry papier i wyraźna czcionka.

Pozostaje sobie jedynie życzyć, aby podobna publikacja, równie wartościowa, na zbliżonym, wysokim poziomie wydawniczym powstała także o polskich pracownikach naukowych — ofiarach zbrodni hitlerowskich w czasie II wojny światowej.

Violetta Rezler-Wasielewska
Opole

Violetta Rezler-Wasielewska, *Działalność naukowo-oświatowa polskich jeńców wojennych w niemieckich i radzieckich obozach podczas II wojny światowej*, Wydawnictwo Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu, Opole 2001, ss. 264

W 2001 r. na rynku księgarskim pojawiła się bardzo cenna pozycja z dziedziny historii najnowszej, książka Violetty Rezler-Wasielewskiej, *Działalność naukowo-oświatowa polskich jeńców wojennych w niemieckich i radzieckich obozach podczas II wojny światowej*. Autorka jest pracownikiem naukowym Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu, a jej publikacja stanowi pokłosie kilkuletnich badań nad tytułowym zagadnieniem. Praca, która przyniosła V. Rezler-Wasielewskiej stopień naukowy doktora, jest również częścią programu badawczego realizowanego przez CMJW, mającego na celu dokonanie analizy porównawczej dwóch systemów, w jakich przyszło egzystować polskim jeńcom wojennym: niemieckiego i radzieckiego.

Ze względu na niewiele źródeł i mniejszą skalę występowania zjawiska życia naukowo-oświatowego jeńców w niewoli radzieckiej na samym początku wykluczono porównawczą postać pracy. Ma ona zatem charakter analizy symetrycznej. Składa się z czterech zasadniczych rozdziałów. W pierwszym z nich omówiono aspekty ogólne związane z problematyką jeniecką w latach II wojny światowej, a więc sytuację formalnoprawną jeńców polskich w obydwu systemach jenieckich, uregulowania prawne, zarys niemieckiego i radzieckiego systemu jenieckiego oraz aspekty stanowiące podłoże dalszych rozważań, czyli psychospołeczne uwarunkowania aktywności polskich jeńców i ich potencjał intelektualny.

Dwa kolejne rozdziały, stanowiące właściwy trzon pracy, dotyczą konkretnie tytułowego zagadnienia, czyli ukazują postać działalności naukowo-oświatowej polskich jeńców wojennych w niewoli niemieckiej (rozdz. II) i radzieckiej (rozdz. III). Obydwa składają się z dwóch zasadniczych podrozdziałów. Pierwszy z nich, zatytułowany *Formy i zasięg*, obrazuje różnorodność form, jakie przybrało tytułowe zjawisko. W przypadku niewoli niemieckiej są to: odczyty (najpopularniejsza forma zajęć, stanowiąca także podwaliny pod rozwój innych elementów naukowo-oświatowych), koła naukowe i zawodowe (skupiające zespół ludzi o podobnych zainteresowaniach, posiadające własny statut i program), kursy (zajęcia kształcące z różnych przedmiotów, przeznaczone dla większej grupy osób), nauka języków obcych (jedna z najpopularniejszych form kształcenia, mająca charakter indywidualny i grupowy, obejmująca wszystkie poziomy nauczania od początkujących po zaawansowanych oraz różne języki od europejskich

po orientalne), szkolenie wojskowe (służące utrzymaniu dyscypliny oraz gotowości do podjęcia walki z wrogiem i pogłębiające wiedzę z dziedziny wojskowości, miało postać kursów lub seminariów), szkolenie ogólnokształcące na poziomie szkół powszechnych i średnich (charakterystyczne szczególnie dla jeńców szeregowych, wśród których było wielu młodych ludzi, a więc takich, którym wojna przerwała edukację), studia wyższe (forma nauki i oświaty o najwyższym ciężarze gatunkowym, obejmująca wyższe kursy nauczycielskie, instytuty pedagogiczne, studia z zakresu administracji szkolnej oraz inne daleko idące formy kształcenia z różnych dziedzin na poziomie szkoły wyższej, np. „Uniwersytet Woldenberski”), prace naukowo-badawcze (mające charakter indywidualny bądź zespołowy i dostosowane, choć nie tylko, do wojennej i jenieckiej rzeczywistości, tzn. polegające np. na obserwacji ludzi w warunkach niewoli i opisywania ich pod względem fizjologicznym, psychologicznym, antropologicznym), prace z zakresu wojskowości, jak np. przebieg kampanii wrześniowej, przyczyny klęski, współdziałanie różnych rodzajów wojsk, prace z innych dziedzin nauki: matematyki, fizyki, chemii, astronomii, prawa itp.), biblioteki (powstawały głównie w obozach oficerskich, oflagach, w niektórych przypadkach liczyły nawet do kilku tysięcy woluminów, wśród których znajdowały się różnorodne pozycje — od prac naukowych, literatury pięknej po beletrystykę i literaturę sensacyjną). W niewoli radzieckiej działalność naukowa i oświatowa prowadzona była dwutorowo. Z jednej strony organizowali ją jeńcy i zazwyczaj nie była mile widziana przez władze obozowe, z drugiej natomiast — inicjowały ją władze radzieckie, przez co stała się elementem pracy ideologicznej. Formy, jakie przybierało omawiane zjawisko, to: czytelnictwo (biblioteki organizowali często jeńcy przy aprobacie obozowych władz, które jednocześnie urządzały tzw. czerwone biblioteki, wyposażone w książki, czasopisma i materiały propagandowe mające na celu zachęcić jeńców do zainteresowania się ideologią radziecką), odczyty (dzieliły się na naukowe, popularyzujące oraz rozrywkowe i miały charakter luźnych wykładów dla ogółu jeńców), nauka języków obcych (wyglądała podobnie jak w przypadku niewoli niemieckiej), „Uniwersytet Griazowiecki” (najdalej posunięta forma kształcenia, które odbywało się na poziomie podstawowym, szkół średnich i uniwersyteckim) oraz próby podjęcia pewnych zamierzeń naukowych, próby raczej nieudane ze względu na szereg niesprzyjających i tragicznych okoliczności. W rozdziale tym Autorka omawia także inne formy działalności oświatowej prowadzonej wśród jeńców, inicjowane przez władze radzieckie, takie jak: „czerwone kąciki” czy też szkolenie odbywające się w „willi rozkoszy” pod Moskwą, do której przeniesiono kilku polskich oficerów sprawiających wrażenie podatnych na radziecką ideologię. Poruszona jest też kwestia Komisji Kulturalno-Oświatowej w obozie starobielskim, która była jedyną jak dotąd udokumentowaną próbą ujęcia działalności naukowo-oświatowej jeńców w niewoli radzieckiej w ramy organizacyjne.

Drugi podrozdział, charakterystyczny dla obydwu zasadniczych rozdziałów, ukazuje stosunek władz niemieckich i radzieckich do działalności naukowo-oświatowej jeńców (był on generalnie zróżnicowany — od sprzyjającego po skrajnie negatywny) oraz czynniki, które miały na to wpływ.

Ostatni rozdział ukazuje w dwóch podrozdziałach wpływ działalności naukowo-oświatowej na jeńców zarówno w niewoli (dowartościowanie, oderwanie się od przykrej rzeczywistości, przeciwwaga dla wrogiej propagandy, utrzymanie sprawności umysłowej, nabycie lub pogłębienie wiedzy), jak i jej znaczenie po odzyskaniu wolności (udział byłych jeńców w procesie budowy polskiego szkolnictwa w Niemczech, podejmowanie studiów wyższych na emigracji, odbudowa szkolnictwa po powrocie do kraju, kontynuacja studiów itp.).

W zakończeniu, stanowiącym tradycyjnie podsumowanie pracy, zawarto wnioski uogólniające oraz zaznaczono podstawowe różnice pomiędzy przebiegiem działalności na polu oświaty

i nauki w obydwu systemach jenieckich, jak i pewne różnice pomiędzy różnymi typami obozów w ramach tego samego systemu. Pracę wzbogacają ciekawe i — co warte podkreślenia — kolorowe ilustracje, ukazujące głównie dokumenty w postaci zawiadomień o wykładach, świadectw i dyplomów ukończenia kursów, regulaminów, notatek itp.

Książka wydana jest na przyzwoitym poziomie edytorskim i charakteryzuje się czysto naukowym, ale jednocześnie niezwykle czytelnym językiem. Zarówno w przypisach oraz selektywnym wykazie źródeł i literatury, jak i w treści pracy widać bogactwo materiałów źródłowych i opracowań, jakie Autorka zgromadziła i wykorzystała w swojej pracy. Nielicznymi błędami, jakich można się doszukać w publikacji, są literówki, nieuniknione zresztą w większości publikacji książkowych, oraz dwie usterki natury merytorycznej. Na s. 85 Autorka mylnie nazywa funkcjonujący przed wojną w Polsce Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego Państwowym Urzędem Wychowania Fizycznego i Przeszkolenia Wojskowego. Z kolei na s. 208 mowa jest o profesorze przyrody Edwardzie Ralskim, jeńcu Starobielska, który zamordowany został w siedzibie NKWD w Charkowie, a nie — jak pisze Autorka — w Katyniu. Są to jednak błędy nie umniejszające w żadnym stopniu wartości pracy, która zasługuje na najwyższe słowa uznania oraz na przeczytanie i poszerzenie księgozbioru zarówno historyków, jak i pasjonatów historii najnowszej.

Wojciech Półchłopek
Opole

Krzysztof Woźniakowski, *Polskojęzyczna prasa gazdinowa w tzw. Starej Rzeszy (1939-1945)*, Kraków 2001, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, ss. 128

W dorobku naukowym Autora, wybitnego znawcy dziejów prasy, w znakomitej swej części pionierską rolę ogrywają badania nad problematyką polskiego życia literackiego i kulturalnego czasu drugiej wojny światowej. W ostatnich latach zaowocowały one dwiema ważnymi, przyjętymi z żywym zainteresowaniem przez czytelników publikacjami: *W kregu jawnego czasopiśmiennictwa literackiego Generalnego Gubernatorstwa 1939-1945* oraz *Prasa — kultura — wojna. Studia z dziejów czasopiśmiennictwa, kultury literackiej i artystycznej lat 1939-1945*. W ten sposób to głównie dzięki badaniom Krzysztofa Woźniakowskiego problematyka kulturalna czasu II wojny światowej stopniowo przestaje być niezapisaną kartą w historiografii polskiej.

W omawianej w tym miejscu kolejnej rozprawie Autor wychodzi poza dotychczasowy zakres terytorialny swoich zainteresowań. O ile do tej pory badania Jego koncentrowały się na ziemiach terytorium Państwa Polskiego sprzed 1939 r., to w pracy tu omawianej ich przedmiotem jest nader słabo rozpoznana badawczo grupa pism polskojęzycznych wydawanych przez Niemców w latach drugiej wojny światowej w granicach Trzeciej Rzeszy. Nie kolportowane na pozostałych obszarach jej podległych w okresie 1939-1945, a zamieszkałych przez ludność polską, nie dopuszczane (z niewielkimi wyjątkami) do rąk Polaków — obywateli niemieckich, nie mając debitu w Generalnym Gubernatorstwie, w rezultacie więc — niedostępne w zbiorach i bibliotekach Polski, pisma te nie doczekały się żadnego omówienia, poza informacjami właściwie niewiele wykraczającymi poza samo stwierdzenie ich istnienia. Zachowane w zbiorach Deutsche Bucher w Lipsku, zostały przed niedawnym czasem zmikrofilmowane na potrzeby Biblioteki Narodowej i właśnie ów mikrofilm posłużył Krzysztofowi Woźniakowskiemu jako podstawa źródłowa Jego opracowania. Za ledwie szczątkowe do tej pory informacje